

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2021

2-son
(Maxsus)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TAHRIRIYAT

- 4** Oliy ta'limda kredit-modul tizimi – ta'limning mehnat bozoriga transformatsiyasidir

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

- Sh. Mardonov, O. Jabborova 6** Ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq qilishning tashkiliy-pedagogik jihatlari
- A. Abdullayev 9** Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya darslarini sog'lomlashtirishga yo'naltirish metodikasi
- D. Maxmudova 12** Maktabgacha yoshdagi bolalarni estetik tarbiyalash muammosiga nazariy yondashuvlar
- M. Musurmonova 16** Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida ta'lim sifatini oshirishda "Matematika" fanining ahamiyati
- R. Musurmanov, M. Musurmonova 20** Umumiy o'rta talim maktablarida pedagogik konfliktlar va ularning profilaktikasi muammolari xususida
- F. Ochilov 23** Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining amaliy faoliyatini takomillashtirishda "Atrofimizdagi olam" va "Tabiatshunoslik" darslarining ahamiyati
- B. Axmadaliyev 27** Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik bilimlarini va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda texnologik ta'lim darslarining ahamiyati
- G. Tojiboyeva, Z. Suleymanova 31** Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirishda didaktik o'yinlarining roli
- U. Shermatova 35** Millat ruhini saqlash yo'lida
- F. Atabekov 39** Bola tafakkurining rivojlanishida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining o'rmi
- O. Jabborova 43** Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning pedagogik muammolari
- M. Achilova 46** Shaxsning jismoniy, psixologik rivojlanishida pedagogikaning roli
- D. Po'latova 50** Xalq ta'limi tizimida "Barkamol avlod" maktablari
- Z. Umarova 54** Ta'lim muassasalaridagi nizolarni hal qilish

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

- M. Abdullayeva 57** Pedagogik va tarbiyaviy ishlar metodikasi
- G. Kuzmanova, B. Alimov, N. Beketov 61** Uchinchi tartibli tenglamalar
- X. Gulyamova 65** Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'qish metodikasi
- R. Nosirova 69** Maktabgacha ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi metodlarni qo'llash orqali bolalarni maktabga tayyorlash

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

- D. Mutalova 73** Ta'lim klasteri talabalarni innovatsion kasbiy tayyorlashning innovatsion asosi sifatida
- L. Boliyeva 76** Oliy ta'limda "Steam" texnologiyasidan foydalanishning didaktik imkoniyatlari

Zuxra UMAROVA,

Chirchiq davlat pedagogika instituti,

“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

TA'LIM MUASSASALARIDAGI NIZOLARNI HAL QILISH

Annotatsiya

Maqolada ta‘lim tashkilotida kuzatiladigan gorizontal, vertikal, hissiy hamda guruhlar o‘rtasida kelib chiqadigan nizolarning sabablari, mazmun-mohiyati keltirilgan bo‘lib, bu nizolarni hal qilish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar. Mojarolar, ziddiyatlarni prognozlash, gorizontal to‘qnashuvlar, vertikal to‘qnashuvlar, hissiy ziddiyatlar, pedagogik nizolar, o‘quv jarayoni, hamkorlik uslubi.

В статье описаны причины, содержание и сущность горизонтальных, вертикальных, эмоциональных и межгрупповых конфликтов в образовательном учреждении, рассмотрены возможности разрешения этих конфликтов.

Ключевые слова. Конфликты, прогнозирование конфликтов, горизонтальные конфликты, вертикальные конфликты, эмоциональные конфликты, педагогические конфликты, процесс обучения, стиль сотрудничества.

The article describes the reasons, content and essence of horizontal, vertical, emotional and intergroup conflicts in an educational institution, considers the possibilities of resolving these conflicts.

Key words. Conflicts, forecasting conflicts, horizontal conflicts, vertical conflicts, emotional conflicts, pedagogical conflicts, learning process, collaboration style.

Odamlar bilan muloqot qilish har bir insonning to‘liq hayoti uchun zarur shartdir. Muloqot jarayonida fikrlar va harakatlarda qarama-qarshiliklar va farqlar mavjud. Shuning uchun nizolar bizning kundalik hayotimizning bir qismi hisoblanadi. Insoniyat paydo bo‘lganidan beri nizolar paydo bo‘ldi. Uzoq vaqt davomida mojaroga faqat salbiy qiymat tayinlandi, ammo hozirgi bosqichda mojarolar hatto kollektiv va insoniyatning normal rivojlanishi uchun zarurligi aniq bo‘ldi. Qarama-qarshiliklar birdamlik qonuni va qarama-qarshi kurashning namoyon bo‘lishidan biri bo‘lib, tabiiy, muqarrar va zaruriy hodisadir. Ushbu hodisaning ahamiyati, XX asrning ikkinchi yarmida maxsus bilim sohasi – konfliktologiya paydo bo‘lganida ham seziladi. Qarama-qarshilik (Lot. To‘qnashuvidan) – qarama-qarshi yo‘naltirilgan maqsadlar, manfaatlar, pozitsiyalar, qarashlar, ikki va undan ko‘p odamning qarashlari yoki to‘qnashuvlaridir.

Turli xil nizolar mavjud. Masalan, gorizontal, vertikal va aralash ziddiyatlar. Gorizontal to‘qnashuvlar – bu bir-biriga bo‘ysunadigan odamlar ishtirok etmaydigan to‘qnashuvlar. Vertikal to‘qnashuvlar – menejerlar va bo‘ysunuvchilar o‘rtasidagi to‘qnashuvlar. To‘g‘ridan-to‘g‘ri bo‘ysunmaydigan rahbar va bo‘ysunuvchilar o‘rtasida yuzaga keladigan nizolar aralash nizolar deb ataladi. Odamlar kasbiy tayyorgarlikning turli darajalari, shaxsiy xususiyatlari, hayotga bo‘lgan qarashlari bilan o‘zaro munosabatda bo‘lganda, turli xil qarama-qarshiliklar yuzaga keladi, ular to‘qnashuvlar deb ataladi. Bo‘linmaslik xususiyatlariga ega bo‘lgan moddiy obyekt yoki ijtimoiy voqelik

nizo obyektini hisoblanadi.

Tarama-qarshi tomonlar dastlab teng bo'lmagan kuchga ega va gorizontal to'qnashuvda tomonlar bir xil kuchga ega, bir xil ierarxik darajada turishadi (bo'lim rahbarlari, yetkazib beruvchilar o'zlari va boshqalar). Kurs davomiyligi bo'yicha nizolar qisqa muddatli va uzoq davom etadi. Qarama-qarshi bo'lganlar barcha ishtirokchilarni, bittadan tashqari, har qanday da'vodan voz kechishga majburlash orqali hal qilinadi. Murosali nizolar nizoli tomonlarning o'zaro roziligi bilan hal qilinadi.

Ta'lim tashkilotida mojarolarning quyidagi turlari ajratiladi:

1) nizoli vaziyat ishtirokchilarining shaxsiy muammolariga asoslangan shaxsiy nizolar. Bunday ziddiyatlar quyidagilarga bog'liq: – professor-o'qituvchilar tarkibining yetarli darajada malakasi yo'qligi; masalan, zamonaviy maktab o'quvchilari haqidagi g'oyalariga asoslanib, o'qituvchilar ko'pincha o'zlari bilan xatti-harakatlarni qurishadi, ko'pincha o'quvchining shaxsiyatini rivojlantirish uchun zamonaviy sharoitlarni hisobga olmaydilar; – o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini baholashga o'tkir munosabati, chunki o'qituvchi boshqalarni baholashga odatlanganligi sababli, pedagogik vaziyatning noqulay rivojlanishi o'zining shaxsiy va kasbiy kamchiliklari bilan oldindan belgilanadi, degan xulosalar bilan kelishish juda qiyin; – o'qituvchilarning yuqori shaxsiy xavotirlari, ular haddan tashqari bo'kirishga, voqealarni dramatizatsiya qilishga yoki zerikarli psixologik mudofaaga tushishga moyil.

2) o'quv jarayonidan tashqari mashg'ulotlarda talabalarning o'quv vazifalarini bajarishi natijasida yuzaga keladigan akademik nizolar; ular ishbilarmonlik va tashkiliy tabiatning buzilishi, talabalarda o'quv motivatsiyasining sustligi (o'qish istagi yo'qligi va o'qishga qiziqish yo'qligi) bilan bog'liq.

3) qarama-qarshi tomonlarning individual o'ziga xosligi, qadriyatlarini, munosabatlari va boshqalar tufayli kelib chiqqan kommunikativ nizolar;

4) ta'lim tizimining tashkiliy tuzilmalari va boshqaruv faoliyatining nomukammalligi natijasida yuzaga kelgan tashkiliy mojarolar: – ta'limning asosiy bo'g'inlari mazmuni va tashkil etilishida uzviylik yo'qligida; – jarayon, pedagogik innovatsiyalarni noto'g'ri ko'rib chiqishda; – yangi xodimlar va yosh o'qituvchilarni jamoaning ijtimoiy va psixologik sharoitlariga moslashtirishda; – o'qituvchilarga pragmatik yondashuvda, ular faoliyatining ijodiy tomoniga va hatto kasbiy mahoratiga ahamiyat bermaslik va bo'ysunuvchilarning sof ijro etuvchi xususiyatlarini haddan tashqari baholashda.

5) Metodik to'qnashuvlar: – o'quv jarayoni uslubiy ta'minotining takomillashmaganligi; – talabalar tomonidan qabul qilingan yagona talablarga mos kelmaslik; – bolalarning bilim va ko'nikmalarini baholashda o'qituvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolar; – hisob-kitoblarni boshqarishda; – sinfda o'qituvchining ishida uslubiy kamchiliklar mavjud bo'lsa: tushunarsiz tushuntirish, afsonaviy taqdimot, takrorlanmaslik, materialning quruq taqdimoti, mavzuni hayot bilan bog'lashning iloji yo'qligi va boshqalar.

Pedagogik jarayonda yuzaga keladigan mojarolar bir qator xususiyatlarga ega: – ishtirokchilarning hayotiy tajribasidagi farq, bu nizolarni hal qilishda yo'l qo'ygan xatolari uchun javobgarlikning har xil darajasiga olib keladi; – muammoli vaziyatlarni pedagogik jihatdan to'g'ri hal etish uchun o'qituvchining javobgarligi; – mojaroda o'qituvchining kasbiy pozitsiyasi uni uni hal qilishda tashabbus ko'rsatishga va ishtirokchilar manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishga majbur qiladi;

– mojarolar ishtirokchilari turli xil ijtimoiy mavqiyega ega, bu ularning mojarodagi xatti-harakatlarini belgilaydi; – voqyealar va ularning sabablarini har xil tushunish; – o'qituvchining mojaroni hal qilishdagi har bir xatosi yangi muammolarni keltirib chiqaradi,

unga boshqa ishtirokchilar ham qo'shiladi.

Ziddiyatli vaziyatlarning manbalari insonning asosiy ehtiyojlari: fiziologik ehtiyojlar, xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj, muhabbat va qarashga bo'lgan ehtiyoj, hurmat va e'tirofga bo'lgan ehtiyoj, bilim ehtiyojlari va o'zini o'zi anglash.

Ta'lim sohasidagi nizolarga olib keladigan uchta asosiy sabab mavjud. Birinchidan, bu birgalikdagi harakatlarning mazmuni, o'quv faoliyatini tashkil etish, ya'ni o'quv jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari tarkibiga kiradigan sabablar. Sabablarning ikkinchi guruhi shaxslararo munosabatlarning xususiyatlari bilan bog'liq. Uchinchisi, nizolashayotgan tomonlarning shaxsiy xususiyatlari bilan.

Mojarolarning oldini olishning boshlang'ich nuqtasi – bu mumkin bo'lgan mojaroning sababi bo'lgan muammoli vaziyatning paydo bo'lishiga olib keladigan qarama-qarshilikning o'rnatilishi. Pedagogik mojaroni tartibga solishning bir necha bosqichlari mavjud:

1-bosqich – o'quv jarayonidagi mojaroni haqiqat deb bilish va aniqlash.

2-bosqich – nizolarni institutsionalizatsiya qilish, uning ishlashi va rivojlanishi uchun qoidalar va umum e'tirof etilgan normalarni belgilash.

3-bosqich – nizoni qonuniylashtirish. Bunga ziddiyatli sub'ektlar tomonidan mavjud normalar va xatti-harakatlar qoidalarini tan olish va ularga rioya qilish kiradi.

4-bosqich – mojaroning yaxshilanishi, bu nizo tomonlarini hatto nomaqbul takliflarni qabul qilishga undashga yordam beradi, adovatning yo'qolishiga imkon beradi.

5-bosqich – qarama-qarshi guruhlarini tuzish. Bu nizolashayotgan tomonlarning “kuch salohiyatini” o'lchash va ierarxiyani o'rnatishga imkon beradi. Bundan tashqari, tuzilish orqali haqiqiy holat va manfaatlarning o'zaro aloqasi aniqlanadi, ularning yordami bilan murosaga va hamkorlikka erishish mumkin bo'lgan ustuvorliklar aniqlanadi.

6-bosqich – ziddiyat nizoli tomonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning boshqa tekisligiga yoki boshqa darajaga o'tkazish orqali izchil zaiflashadi.

Shaxsiy manfaatlaringizni himoya qilib, boshqa tomonning ehtiyoj va istaklarini inobatga olganingizda hamkorlik uslubidan foydalanishingiz mumkin. Ushbu uslub juda qiyin, chunki u ko'p vaqt talab etadi. Hamkorlik uslubining maqsadi uzoq muddatli, o'zaro foydali yechimni ishlab chiqishdir. Ushbu uslub sizning xohishingizni tushuntirish, bir-biringizni tinglash va his-tuyg'ularingizni to'xtatish qobiliyatini talab qiladi.

Xulosa o'rinda aytish mumkinki, pedagogik mojarolarni boshqarish muammosi zamonaviy ta'lim muassasalarida eng dolzarb masalalardan biridir. Demak, pedagogik mojarolarni samarali boshqarish – bu qarama-qarshi manfaatlar to'qnashuvi jarayoniga maqsadli ta'sir ko'rsatish, ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarni hal etishni ta'minlash, shu bilan birga, ta'limning sifati va samaradorligini ta'minlashga erishish yo'lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Зеркин Д.П. Основы конфликтологии: курс лекций. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. С. 480.*
2. *Козырев Г. Основы конфликтологии. – М.: Форум, 2010. С. 240.*
3. *Любимова Г.Ю. Психология конфликта. – М.: Педагогическое общество России, 2004 г. – С. 160-185.*
4. *Малиева З.К. Педагогическая коррекция морального отчуждения студентов. Дисс...канд.пед.наук /Владикавказ, 2003. – С. 181.*